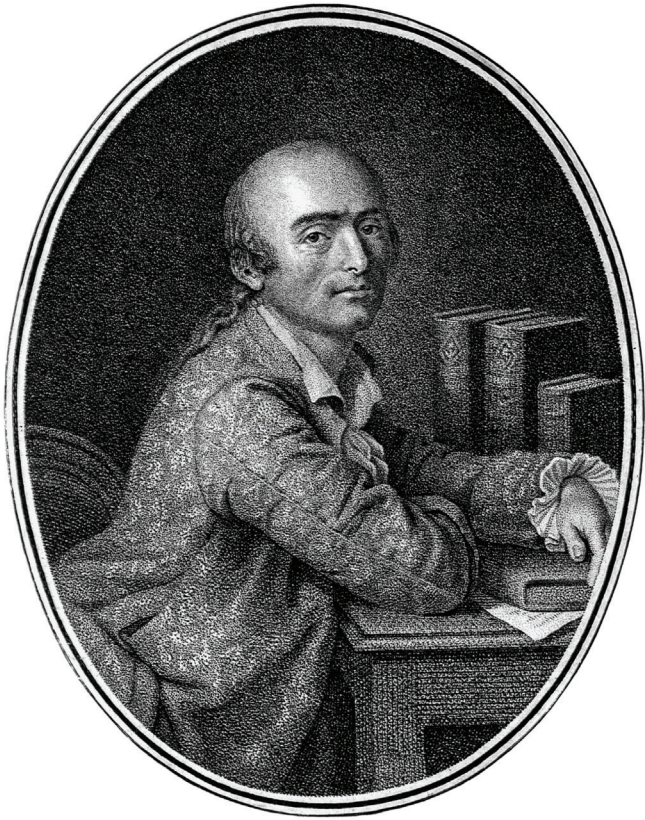

DE MENS
EEN PLANT

Julien Offray de La Mettrie

Primavera Pers, Leiden 2021

Del. & Sculp. J. G. Kneller

INLEIDING

Inleiding

De Franse arts en filosoof **Julien Offray de La Mettrie** wordt in 1709 in Saint-Malo geboren. Hij studeert medicijnen in Reims en Parijs. Uit onvrede over het niveau van de medische wetenschap in Frankrijk volgt hij van 1733 - 1741 een postdoctorale studie bij Herman Boerhaave aan de universiteit van Leiden. Terug in Frankrijk begint hij aan zijn Franse vertaling van de medische teksten van zijn Leidse leermeester, in de – vergeefse – hoop daarmee de Franse geneeskunde te hervormen en demystificeren. Door middel van kritische teksten die hij anoniem of onder pseudoniem uitgeeft mengt hij zich in het nationale wetenschappelijke discours. Zijn goed geschreven pamfletten oogsten bijval in vooruitstrevende kringen, de gevestigde orde leest ze met lede ogen.

In 1745 verschijnt zijn *Histoire naturelle de l'âme*, waarin La Mettrie beweert dat organische materie niet alleen de 'passieve' en 'mechanische' eigenschappen heeft die Descartes eraan toeschrijft, maar ook 'actieve' en 'formele' eigenschappen zoals gevoel en gedachte. Ook benadrukt hij de overeenkomsten tussen mens, dier en plant, met als conclusie dat, als de mens meer dan een machine is, het dier en de plant ook meer dan machines moeten zijn. In 1746 worden *Histoire naturelle de l'âme* en het recentere *Politique du Médecin Machiavel*, waarin hij de aanval opent op de hebzucht en incompetentie van zijn arts-collega's, door het Parlement van Parijs veroordeeld en verbrand.

In de vroege herfst van 1746 vlucht La Mettrie naar Leiden. In dat bolwerk van de vrijheid begint hij aan zijn radicaalste en bekendste werk *L'Homme Machine*, dat in augustus 1747 verschijnt.

In *L'Homme Machine* zet La Mettrie, aan de hand van de mechanicistische theorie, die stelt dat alles in de stoffelijke wereld kan worden verklaard door mechanische wetten, uiteen, dat psychische verschijnselen op fysische oorzaken terug te voeren zijn. De kracht die de mens-machine aandrijft, bevindt zich, aldus de La Mettrie, in tegenstelling tot wat hij in *Histoire*

Inleiding

naturelle de l'âme beweerde, niet meer in de ziel, maar in elk afzonderlijk onderdeel van de 'machine'. De ziel is niet langer vrij en onafhankelijk van het lichaam maar een lichaamsfunctie.

Op 18 december 1747 wordt de uitgever van *L'Homme Machine* voor het Consistorie van de kerk van Leiden gedaagd en gelast om de gehele oplage van het boek af te geven voor verbranding en de identiteit van de anonieme auteur te onthullen. De uitgever beweert, mogelijk oprecht, dat hij niet weet wie het boek heeft geschreven, maar de geruchtenmachine wijst al snel in de richting van La Mettrie.

Op 7 februari 1748 vlucht hij opnieuw, dit keer naar Berlijn, waar Frederik de Grote hem met open armen op zijn Potsdammer residentie *Sanssouci* ontvangt. La Mettrie wordt lid van de *Pruisische Academie van Wetenschappen*, lijfarts en voorlezer van de koning en krijgt toestemming om vrijuit te publiceren.

Na aankomst begint hij aan *L'Homme-plante*, een gedachtenexperiment waarin hij planten- en dierenrijk op uiterst oorspronkelijke wijze tegen elkaar afzet.

In *L'Homme-plante* toetst La Mettrie de stelling dat de mens een plant is aan zijn steile materialisme. Niet zo gek als je bedenkt, dat toenmalig recent onderzoek had aangetoond dat de zoetwaterpoliep zowel plantaardige als dierlijke eigenschappen bezat, en dat de overgang van plant naar dier dus mogelijk minder hard was dan voorheen werd aangenomen.

Het levert een filosofisch curiosum op dat – op soms groteske wijze – verbindingen zoekt tussen nog nauwelijks ontgonnen kennisgebieden. La Mettrie stoffeert zijn betoog met waarnemingen op morfologisch en anatomisch gebied, en stuit al doende op opmerkelijke analogieën tussen planten- en dierenrijk. Hij verluchtigt zijn hoekig proza, zoals men van hem gewend is, met sappige terzijdes en sneren naar collega-denkers. Toch is de toon van *L'Homme-plante* milder en het filosofisch kader breder dan de fundamentalistische branie van

Inleiding

L'Homme Machine. Eén en ander leidt tot de voor een gestaalde materialist gewaagd 'weke' hypothese, dat de maat van de ziel in een organisme zich recht evenredig verhoudt tot de behoeften van dat organisme. Menig kenner moet hebben gefronst bij de ruimte die *L'Homme-plante* laat voor (een) God.

Centraal in *L'Homme-plante* staat de **Botanische beschrijving van de mens**, La Mettrie's poging om de mens tot een plantkundige formule te herleiden, daarbij gebruik makend van de methode en de nomenclatuur van de beroemde Zweedse taxonoom Linnæus. Aan het einde van zijn betoog verlaat La Mettrie het enkelvoudig onderzoekspoor om – als een avantgardistisch pleitbezorger van de biodiversiteit – af te sluiten met een onversneden lofzang op het caleidoscopische karakter van de natuur.

Argwanende lezers zouden kunnen denken dat *L'Homme-plante* een 'practical joke' is, La Mettrie's vileine parodie op het discours van voorgangers en tijdgenoten. Er zijn stemmen die beweren dat *L'Homme-plante* een haastklus was, geschreven als poging van een ontworteld denker om schrijvenderwijs wortel te schieten in een toevluchtsoord waar hij noodgedwongen de rest van zijn leven zou doorbrengen.

In oktober 1751 geneest La Mettrie de zieke ambassadeur van Frankrijk in Pruisen. Als dank voor zijn geslaagde behandeling nodigt de ambassadeursvrouw hem uit voor het diner. Na het eten van een – vermoedelijk – bedorven pastei krijgt La Mettrie hoge koorts. Hij raakt in een delirium en sterft twintig dagen later, 42 jaar oud, op 11 november 1751.

Frederik de Grote eert zijn lijfarts en protégé postuum met een lofrede, waarin hij La Mettrie's geest en verbeeldingskracht prijst, die "bloemen deed bloeien op de dorre grond van de medische wetenschap."